

Аспекти правового забезпечення відновлення дії окремих положень Конституції України

Петро РУДИК,
доктор історичних наук,
професор кафедри політології, соціології і права
факультету енергетики і енергоменеджменту
Національного університету харчових технологій

Досліджується правове забезпечення відновлення дії окремих положень Конституції України. Розкривається сутність процесу послідовного прийняття Верховною Радою нормативно-правових актів, які, незважаючи на відсутність Президента України, котрий залишив територію держави, забезпечили відновлення положень Закону України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року та доповнили його положеннями законів № 2952-VI від 1 лютого 2011-го та № 586-VII від 19 вересня 2013 року про внесення змін до Конституції України. Доводиться, що таким чином було здійснено легітимний перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми державного правління і демократичного способу формування нових органів державної влади.

Ключові слова: Конституція України, відновлення, положення, Верховна Рада України, Президент України, нормативно-правовий акт, правове забезпечення, внесення змін.

Здійснення державної влади в цивілізованих країнах відбувається на основі принципу верховенства права й обов'язкового дотримання законодавства. Діяльність державних органів таких країн спрямовується на упорядкування та організацію життя суспільства, забезпечення його стабільності й розвитку на підставі конституції та законів. Здійснюючи правотворчу діяльність, державна влада цивілізованих країн компетентними органами офіційно встановлює та змінює норми права шляхом підготовки, прийняття та оприлюднення нормативно-правових актів. Саме такого підходу до розв'язання складної політичної ситуації, пов'язаної з безпрецедентними подіями кінця 2013-го – початку 2014 року, потребувала діяльність Верховної Ради України щодо правового забезпечення відновлення дії окремих положень Конституції України. Ця проблема системно ще не досліджувалася, хоча окремі правознавці висловлювали думки щодо неї.

Конституція України як Основний Закон держави змушувала й змушуватиме органи державної влади, перших керівників країни та опозиційних політичних сил повертатися в прописане нею правове поле [1]. До неї були внесені зміни в 2006 році (частково – з 1 січня, а повністю – з 25 травня 2006-го) згідно з положеннями Закону України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року «Про внесення змін до Конституції України», які втратили чинність з 1 жовтня 2010-го відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року в справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) зазначеному закону. У зв'язку з порушенням конституційної процедури розгляду та прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції України» Конституційний Суд визнав його таким, що не відповідав Основному Закону держави, був неконституційним і втратив чинність. Відбулося повернення до Конституції України в редакції 1996 року, згідно з якою Президент України набув значно ширших повноважень щодо формування й призначення складу Кабінету Міністрів й інших органів виконавчої влади та в інших питаннях [9]. Фактично відбувся перехід від

парламентсько-президентської до президентсько-парламентської республіки й влада зосередилася переважно в руках однієї особи – Президента України.

Опозиційні політичні сили, які потрапили до парламенту після виборів 28 жовтня 2012 року, виступили проти режиму В. Януковича (він був президентом з 25.02.2010 р. по 22.02.2014 р.). У листопаді 2013-го – лютому 2014 року кризова ситуація в Україні дуже загострилася: протистояння дійшло до застосування зброї та кровопролиття, до трагічних випадків загибелі людей. Опозиційні сили виступили за повернення до парламентсько-президентської форми державного правління відповідно до Закону «Про внесення змін до Конституції України».

21 лютого 2014 року опозиційні лідери (лідер партії «УДАР» В. Кличко, лідер ВО «Батьківщина» А. Яценюк, лідер ВО «Свобода» О. Тягнибок) підписали з Президентом України В. Януковичем угоду про врегулювання кризи в країні. Сторони, як зазначалося в документі, були налаштовані негайно припинити кровопролиття та прокласти шлях до політичного врегулювання кризи. Вони домовилися, що Президент не запроваджуватиме надзвичайного стану й сторони утримуватимуться від застосування силових заходів. Угодою передбачалося протягом 48 годин від моменту її підписання прийняти, підписати й оприлюднити спеціальний закон про відновлення дії окремих положень Конституції України в редакції 2004 року [13]. Зазначимо, що з набуттям чинності такого закону в опозиції з'явилася б можливість сформувати в парламенті коаліцію й призначити новий уряд. Верховна Рада України 386 голосами народних депутатів (більш ніж трьома четвертими від її конституційного складу) такий закон прийняла 21 лютого 2014 року, проте він міг набути чинності лише після підписання Президентом України та офіційного оприлюднення (ч. 2, 5 ст. 94; п. 29 ч. 1 ст. 106 Конституції) [1].

Проте 22 лютого 2014 року В. Янукович, не підписавши закон, покинув країну. Верховна Рада, яка стала центром керівництва держави, єдиною легітимною владою, визнала В. Януковича таким, що в неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень, та таким, що не виконував своїх обов'язків, і призначила позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року [5].

Щоправда, В. Янукович не визнав цього рішення. Він стверджував, що за нього мало б проголосувати щонайменше 338 народних депутатів (три четвертих від конституційного складу Верховної Ради), а проголосувало 328. Гадаємо, що для прийняття такого рішення парламент України мав достатні підстави. Трьома четвертими від конституційного складу Верховної Ради приймається рішення парламенту про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. А 22 лютого 2014 року ситуація була геть іншою: Президент України покинув країну. У такій ситуації треба було діяти в межах правового поля. Конституція й інші закони України процедури щодо такої ситуації не визначають. Автор вважає, що Верховна Рада діяла за аналогією й прийняла саме таку постанову, за яку проголосувало більш як дві третини (328 народних депутатів) від конституційного складу парламенту. Надалі при внесенні змін до Конституції України цю прогалину варто врахувати.

Щоб забезпечити законність та легітимність діяльності Верховної Ради за відсутності Президента та відновити дію положень Конституції відповідно до Закону «Про внесення змін до Конституції України», парламент 22 лютого 2014 року прийняв Постанову «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, зі змінами і доповненнями, внесеними законами України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року, № 2952-VI від 1 лютого 2011 року, № 586-VII від 19 вересня 2013 року» [6]. У документі

підкреслюється, що згідно з Конституцією України як акта установчої влади українського народу виключні повноваження вносити зміни до Основного Закону держави належать лише Верховній Раді й що такі установчі повноваження парламенту унеможливають здійснення аналогічних дій іншими органами державної влади; що на момент прийняття Конституційним Судом України Рішення № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року в справі про додержання процедури внесення змін до Конституції положення Закону «Про внесення змін до Конституції України» стали невід'ємною складовою Конституції, а сам закон вичерпав свою функцію; що Конституційному Суду України Основним Законом держави не надано повноважень уносити зміни до Конституції [6].

Водночас парламент зважив ще й на висновки Європейської комісії «За демократію через право», зафіксовані в її Висновку «Про конституційну ситуацію в Україні» від 17 грудня 2010-го: а) відновлення за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року чинності тексту Конституції України 1996 року «шляхом визнання неконституційним Закону України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року «Про внесення змін до Конституції України» порушило питання легітимності наявних інститутів державної влади, оскільки президента та парламент було обрано на основі конституційних положень, які надалі було визнано такими, що втратили чинність; б) унаслідок Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року Президент України мав набагато більше повноважень, ніж могли передбачити виборці, коли він обирався; в) від часу прийняття Конституційним Судом України Рішення від 30 вересня 2010 року діяльність головних органів державної влади базується на правилах, змінених судом, а не на правилах, змінених Верховною Радою України як демократично легітимним органом (§ 70 висновку), тощо [11].

З огляду на це, парламент відновив положення Конституції України відповідно до внесених Законом № 2222-IV від 8 грудня 2004 року змін та доповнень. У відповідній постанові про це зазначалося так: маючи на меті відновити легітимність конституційного правопорядку в Україні, Верховна Рада як єдиний уповноважений на таку дію орган визнала такими, що є чинними на території України, положення Конституції, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1996 року, зі змінами і доповненнями, внесеними законами України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року, № 2952-VI від 1 лютого 2011 року, № 586-VII від 19 вересня 2013 року.

Водночас у постанові фіксувалося положення про формування у Верховній Раді України сьомого скликання коаліції депутатських фракцій, що відновлювало норму Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року. Зазначалося, що така коаліція формується протягом одного місяця з урахуванням Рішення Конституційного Суду № 11-рп/2010 від 6 квітня 2010 року в справі за поданням 68 народних депутатів щодо офіційного тлумачення положень ч. 6 ст. 83 Конституції України, ч. 4 ст. 59 Регламенту Верховної Ради України [6]. Так, у ч. 6 ст. 83 Конституції закріплено положення, що у Верховній Раді на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради [1]. А в ч. 4 ст. 59 Регламенту Верховної Ради України положення стосуються позафракційних народних депутатів, згідно з якими останні можуть входити до складу депутатських фракцій або об'єднуватися в депутатські групи [3].

Конституційний Суд України рішенням № 11-рп/2010 від 6 квітня 2010 року на основі аналізу положень Конституції України і Регламенту Верховної Ради затвердив, що

у формуванні коаліції депутатських фракцій мають право брати участь й окремі народні депутати України. Це положення в рішенні викладалося таким чином: «У системному зв'язку з положеннями статей 1, 5, 15, 36, 38, 69, 79, 80, 81, ч. 5, 7, 9 ст. 83, ст. 86 Конституції України, ст. 60, 61 Регламенту Верховної Ради України слід розуміти так, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення депутатських фракцій у Верховній Раді України, мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [8].

Приймаючи таке рішення, Конституційний Суд керувався конституційними положеннями, що Україна є республікою, демократичною, правовою державою; що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; що громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати й бути обраними до органів державної влади; що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 1; ч. 1, 2 ст. 5; ч. 1 ст. 38; ст. 69 Конституції). У рішенні підкреслено, що влада українського народу є первинною, єдиною, невідчужуваною, а органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу, яка походить від народу. Верховна Рада України є органом державної влади. Вона обирається українським народом і здійснює свої повноваження на засадах представництва народними депутатами інтересів цього народу. Народні депутати України є представниками українського народу в парламенті та відповідальними перед цим народом. Усі народні депутати покликані виражати й захищати інтереси українського народу, відповідно до присяги «додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників» (ч. 1 ст. 79 Конституції), а не окремих партій або їхніх лідерів. Отже, позафракційні народні депутати (які вийшли з фракцій або їх виключили з них) мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій (парламентської більшості) [8].

Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року набрала чинності від дня її прийняття. Поряд із цим у постанові зазначалося, що вона втрачає чинність від моменту набрання чинності Закону України № 742-VII від 21 лютого 2014 року «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [6]. За цю постанову проголосувало 325 народних депутатів. Її прийняття було зумовлено потребою уведення в дію акта, який відновив би чинність Конституції України зі змінами, внесеними Законом № 2222-IV, і створив би можливість приступити згідно з новими нормами до формування органів влади в ситуації, коли Президент не підписав ухваленого 21 лютого 2014 року народними депутатами закону про відновлення дії Конституції України в редакції 2004 року й покинув країну. Постанову підписав Голова Верховної Ради України О. Турчинов.

З огляду на те, що Президент України В. Янукович покинув країну, Верховна Рада 23 лютого 2014 року на період до обрання і вступу на пост нового Президента України доручила виконання обов'язків глави держави згідно зі ст. 112 Конституції України вже в редакції 2014 року Голові Верховної Ради О. Турчинову [4]. А 25 лютого 2014 року Верховна Рада 316 голосами народних депутатів уповноважила Виконувача обов'язків Президента України, Голову Верховної Ради О. Турчинова на підписання законів, прийнятих з 21 лютого 2014 року, на період до здійснення відповідних повноважень Президентом України [7]. Ця постанова набрала чинності від моменту її прийняття.

Маючи зазначені повноваження, О. Турчинов підписав Закон № 742-VII від 21 лютого 2014 року «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», який був опублікований 1 березня 2014 року в газеті «Голос України» і набув чинності 2 березня 2014-го [2]. Таким чином Верхов-на Рада законом відновила дію положень Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 року зі змінами, внесеними законами України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року, № 2952-VI від 1 лютого 2011 року, № 586-VII від 19 вересня 2013 року.

Згідно з цим законом розширилися повноваження Верховної Ради у формуванні та призначенні Кабінету Міністрів України і водночас обмежилися повноваження в цьому Президента. У парламенті з депутатських фракцій та позафракційних народних депутатів на основі узгодження їхніх політичних позицій формується коаліція (парламентська більшість), яка й уносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра, а також пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів (ч. 6, 8 ст. 83 Конституції). Верхов-на Рада за поданням Президента призначає Прем'єр-міністра, міністра оборони, міністра закордонних справ, а за поданням Прем'єр-міністра — усіх інших членів Кабміну. Парламент призначає й голів Антимонопольного комітету, Державного комітету телебачення та радіомовлення, Фонду державного майна та має право звільняти всіх зазначених осіб з посад. Верховна Рада вирішує також питання про відставку Прем'єр-міністра України та членів уряду, призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Президента голову Служби безпеки України, контролює діяльність Кабінету Міністрів (п. 12, 121, 13 ч. 1 ст. 85 Конституції).

Відповідно до Закону України від 21 лютого 2014 року значно ширшими стали повноваження Голови Верховної Ради. Так, замінено положення про те, що очільник парламенту «організовує підготовку питань до розгляду на засіданнях Верховної Ради України» на об'ємніше за змістом: «організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів» (ч. 1 п. 2 ст. 88 Конституції). У разі дострокового припинення повноважень Президента саме на Голову Верховної Ради, а не на Прем'єр-міністра, як фіксувала Конституція України в редакції 1996 року, покладається виконання обов'язків глави держави на період до обрання і вступу на пост нового Президента України. Щоправда, здійснення таких повноважень обмежується п. 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 ст. 106 Конституції України [2].

Цим законом розширено коло повноважень і Кабінету Міністрів, які за Конституцією в редакції 1996 року належали Президенту. Так, Кабміну надані повноваження утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади; призначати на посади та звільняти з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів (пункти 91, 92 ст. 116 Конституції України) [2].

Поряд із цим зазначений закон відновив зміни, що посилюють вплив Президента України на Верховну Раду: розширено право глави держави достроково припиняти повноваження парламенту. Так, крім права дострокового припинення повноважень Верховної Ради, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії не можуть розпочатися пленарні засідання, змінами передбачено право Президента України достроково припиняти повноваження парламенту, якщо протягом одного місяця у Верхов-ній Раді не сформовано коаліцію депутатських фракцій та протягом шістдесяти днів після відставки

Кабінету Міністрів не сформовано його персональний склад. Рішення про дострокове припинення повноважень парламенту Президент України має приймати лише після консультацій із Головою Верховної Ради, його заступниками та головами депутатських фракцій у парламенті (п. 1, 2 ч. 2 ст. 90; п. 8 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

Окрім цього, відновленими змінами передбачено, що Президент не призначає за згодою Верховної Ради Прем'єр-міністра, як було в Конституції України в редакції 1996 року, а вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді, сформованій відповідно до ст. 83 Основного Закону, подання про призначення парламентом Прем'єр-міністра в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції; вносить до Верховної Ради подання про призначення міністра оборони та міністра закордонних справ, подання про призначення на посаду та звільнення з посади голови Служби безпеки України; зупиняє дію актів Кабінету Міністрів через невідповідність Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їхньої конституційності (п. 9, 10, 14, 15 ч. 1 ст. 106 Конституції); не лише призначає, а й звільняє з посади Генерального прокурора України (за згодою Верховної Ради), половину складу Ради Національного банку України, половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (п. 11, 12, 13 ч. 1 ст. 106 Конституції) [2].

Законом відновлено й інші зміни і доповнення до Конституції України. Вони стосуються окремих повноважень та процедурних питань роботи Верховної Ради, Президента України, Кабінету Міністрів, прокуратури, місцевого самоврядування, що були зафіксовані в Законі «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року (докладніше див.: [12]).

До Закону України від 21 лютого 2014 року включені зміни до Конституції, передбачені й Законом № 2952-VI «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 1 лютого 2011 року. Зміни стосувалися строків, на які мають обиратися народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних і міських голів (з чотирьох років на п'ять), та термінів, коли мають відбуватися чергові вибори до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних і міських голів (в останню неділю жовтня п'ятого року їхніх повноважень) і Президента України (в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України).

Також цей закон передбачає проведення виборів до Верховної Ради України в останню неділю жовтня 2012 року (відбулися 28 жовтня). А чергові вибори Президента України мали проводитися в останню неділю березня 2015 року. Проте у зв'язку зі складною політичною ситуацією, що склалася в лютому 2014-го, позачергові вибори Президента відбулися 25 травня 2014 року. Ним обрано П. Порошенка, за якого проголосувало 54,7 відсотка виборців, а 7 червня 2014 року він вступив на цей пост. Чергові вибори до парламенту мали б відбутися в жовтні 2017-го. З огляду на те, що попередня коаліція депутатських фракцій розпалася, а нова не була сформована, Президент України П. Порошенко, маючи право за Конституцією в редакції 2014 року на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України, призначив позачергові

вибори до неї (указ від 27.08.2014 р.), які відбулися 26 жовтня 2014 року: обрано 421 народного депутата.

Закон України № 742-VII від 21 лютого 2014 року був доповнений також положенням Закону № 586-VII «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» від 19 вересня 2013 року, де вказано, що Рахункова палата від імені Верховної Ради здійснює контроль не лише за використанням коштів Державного бюджету України, як було зазначено в ст. 98 Конституції України в редакції 1996 року, а й за надходженням коштів до Державного бюджету. Зауважимо, що такі самі зміни до ст. 98 Основного Закону держави були внесені й Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року. Водночас Законом № 586-VII ст. 98 Конституції України було доповнено ще й положенням про те, що «організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначається законом».

Закріплені Конституцією України в редакції 2014 року положення закону № 742-VII вже частково реалізуються. Зокрема, у лютому й листопаді 2014-го в парламенті були створені коаліції депутатських фракцій. Вони вносили свої пропозиції щодо призначення Прем'єр-міністра України й членів уряду, які були призначені Верховною Радою. Президент України також діяв відповідно до Конституції. Він уносив за пропозицією коаліції депутатських фракцій подання про призначення Прем'єр-міністра (на цю посаду він двічі вносив кандидатуру А. Яценюка), подання про призначення міністра оборони й міністра закордонних справ, подання про призначення на посаду голови Служби безпеки України, двічі призначав на посаду за згодою Верховної Ради Генерального прокурора України. Втілюються в життя й положення Конституції України в редакції 2014 року, що стосуються створення, реалізації та ліквідації міністерств та інших органів виконавчої влади, призначення керівників центральних органів виконавчої влади, що не входять до складу Кабінету Міністрів. Відповідно до нової редакції Конституції внесено зміни до низки законів України, які спрямовують діяльність органів державної влади тощо.

Отже, зазначеними нормативно-правовими актами парламент забезпечив відновлення дії окремих положень Конституції України відповідно до Закону № 2222-IV від 8 грудня 2004 року й доповнив її положеннями законів України № 2952-VI від 1 лютого 2011-го та № 586-VII від 19 вересня 2013 року про внесення змін до Конституції, що зафіксовані в Законі України № 742-VII від 21 лютого 2014 року, які стали конституційними. Завдяки цьому було забезпечено перехід України від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми державного правління.

Повернення нашої країни на шлях демократії разом з іншими чинниками, на думку Президента України П. Порошенка, підняло міжнародний авторитет нашої держави на небачену раніше висоту [10]. Водночас варто зазначити, що перед країною постали нові складні завдання, які потребують системного, послідовного й кваліфікованого проведення реформ майже в усіх сферах суспільного життя.

Джерела

1. Конституція України: Закон України № 254к/96--ВР від 28 червня 1996 р. зі змінами, внесеними згідно із законами № 2222-IV від 8 грудня 2004 р., № 2952-VI від 1 лютого 2011 р., № 586-VII від 19 вересня 2013 р., № 742-VII від 21 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України № 742-VII від 21 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України № 1861-VI від 10 лютого 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
4. Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно зі статтею 112 Конституції України: Постанова Верховної Ради України № 764-VII від 23 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/764-18>
5. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України: Постанова Верховної Ради України № 757-VII від 22 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/757-18>
6. Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 р., зі змінами і доповненнями, внесеними законами України № 2222-IV від 8 грудня 2004 р., № 2952-VI від 1 лютого 2011 р., № 586-VII від 19 вересня 2013 р.: Постанова Верховної Ради України № 750-VII від 22 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/750-18>
7. Про уповноваження виконуючого обов'язки Президента України, Голову Верховної Ради України Турчинова О. В. на підписання законів України: Постанова Верховної Ради України № 788-VII від 25 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/788-18>
8. Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2010 від 6 квітня 2010 р. у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10>
9. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 р. у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8 грудня 2004 р. (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>

10. Про внутрішнє та зовнішнє становище України: Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України від 27 листопада 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31656.html>
11. Про конституційну ситуацію в Україні: Висновок Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) від 17 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a36
12. Рудик П. А. Коментар до конституційних змін / П. А. Рудик. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
13. Угода про врегулювання кризи в Україні від 21 лютого 2014 р. // Договір Януковича з опозицією: повний текст. – 21 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/politika/dogovir-yanukovicha-z-opoziciyeyu-povniy-tekst-24723.html>